

Iz memoara Pera Čingrije

Prof. Hamdija Hajdarhodžić

Gradovi, kojima je isuviše draga prošlost, često zaboravljaju u njoj one, koji su bili za napredak. Ta logika je često bila uzrok nepravednih prešućivanja ili krivih ocjena.

Takva sudbina je, zapala i Pera Čingriju. Srećom, ostavio je iza sebe svoje nedovršene zapise,¹ koji su, da je još malo poživio, mogli biti dragocjeni izvor za događaje u rasponu od oko 80 godina modernije dubrovačke političke historije. Ali, eto, nije, pa je iza sebe ostavio samo fragmente, ali, nažalost, sasvim je sigurno, ni ti fragmenti nijesu doprili do suvremenog čitaoca u cjelini. Međutim i taj ostatak, ti fragmenti fragmenata, dragocjeni su. U razdoblju od Čingrijine smrti 1921. do 1945. (kad su svi dokumenti iz Čingrijine arhive prenešeni u arhiv u Dubrovniku) neko je iz tih zapisalica iščupao dragocene stranice i zato ih osakatio na najzanimljivijim mjestima. Čudno je, da nestala mjesta imaju nešto zajedničko, o čemu ću u svoje vrijeme pisati u najavljenoj knjizi »Dubrovačke književne i političke teme«, u kojoj će biti objelodanjen i čitav sačuvani tekst bilješki sa komentarom.

Ovdje ću se samo osvrnuti na taj rukopis i upozoriti na veliku ljubav autorovu prema gradu, koju je on uvijek odvajao od separatističkih nacionalističkih strasti i »bitaka«, čiji je objektivni hroničar.

Da počnemo najprije sa njegovim djetinjstvom.

»Rodio sam se na 24. augusta 1837. u Dubrovniku u staroj obiteljskoj kući na Širokoj ulici. Moj otac Melko bio je potomak stare pučke porodice spadajuće u bratstvo Antunina (confraternita di San Antonio) kojem po zaključku Senata, jedan preda mu, nosioc moga imena Pero, bi nagrađen radi zasluga stečenih prama Republici. Mati mu Anica, žena deda mi Pera Čingrije, bila je iz kuće Betondija, koja je pripadala bratstvu S. Lazara. Otac joj Jozo i brat Jakob, poznati su književnici po prevodu Ovidijevih Heroida i drugih pjesničkih djela.«

Ti daleki preci su svakako historijski zanimljiv uvod, ali to je daleko; važnije je, što kaže za neposrednije srodnike:

»Moja majka Klara, kćer Iva Žitkovića iz Rijeke Dubrovačke, rodila se u gradu Oranu u Africi, gdje joj je otac trgovao i vršio službu austrijskog konzula u onoj onda novoj francuskoj koloniji. On se i povratio u rodnu Rijeku, da tu provede svoju starost i s namjerom da se bavi ribanjem na veliko. Kupi lijepo Sorgovo imanje i potroši mnogo za nabavu mreža i drugih alata. Ali jednog dana svih tih nestane, jer cavtajski ribari, misleći da je to stvar za njih štetna, sve unište. Stari ozlovoljen preseli se ponovo u Oran, a moja majka nikad više ne vidi svoje roditelje.«

O svemu tome je slušao dječak Pero Čingrija od svojih starijih. Ta materijalna bijeda, koja je pogodila i Čingrije, koji su u prošlosti bili ugledne zanatlije (izgleda, kožari cipelari), potpuno je dotukla Perova oca — Melka, jer »ratovi što, nakon velikog francuskog prevrata, uzdrmaše Evropom, urodiše za Dubrovnik teškim posljedicama. Dok grad naš pretrpi sve strahote opsade, okolica bi opljačkana, kuće joj na pepeo pretvorene, te i danas vidimo još tragove tog nemilog udara, usljed kojeg nestane svake slike blagostanja u starom Dubrovniku. I obitelj naša osiromaši. Kuća u Župi na lkasnoj obali Srebrekog bi zapaljena i ognjem uništena od opsadnih vojnika i zavedenih seljaka, kako sve ostale. Nastale strahote, bjeda... Otac mi Melko bi usilovan da primi kancelarsku službu kod Dubrovačkog suda u kojoj je proveo dugi niz godina.«

Sve je to ostavilo traga i na karakteru njegova oca, čiju je tipičnu dubrovačku konzervativnost portretirao sam Pero: »Kakav je čovjek bio on? Mislim da treba da to ovdje prikažem kratkim potezom, pošto način njegov življenja, misli i općenja imadoše ne maloga utjecaja na mene; ali odlučnog ne. Bio je pravi stari tip dubrovački; Dubrovnik je bio njegov mali svijet, iz kojeg za cijelog života maknuo se nije neg samo jednom za malo dana, kad pođe u pohode bratu Baldu u Spljet. Ljubio me kao jedinca; ali ta ljubav bila je

prečarana i nerazborna te dovela do toga da u meni zapriječujući svaki djetinjski polet zapriječujući mal da ne sasvim općenije sa drugom djetecom da me tobože kakvo zlo ne bi stiglo. Usljed toga postao sam zamišljen i mučljiv, kakav sam za svega svoga života ostao. Zavidajuć manje paženim od mene protivnik takoj očinjoj vlasti zaljubio sam slobodu, dok u samoći, stvorenoj oko mene bio sam usilovan da mnogo mislim i razmišljam mnogo.«

Od tih društvenih ožiljaka do slobodoljubivog talijanskog đaka u doba velikih nacionalnih vrenja tamo, vrlo je malo. Taj prelazni put je zacrtan uglavnom u ovom dijelu njegovih bilježaka: »Srednje škole svršio sam u Dubrovniku. Posljednje dvije pod upravom jezuita. Ali ipak nemam ništa osobita o tome da ovdje javim; ako ne to: da oni nijesu na nikakav način iskali da uplivaju na mene, prem su saznali da jim prijatelj nijesam, kako uopće svi dijaci (odrasli učenici) što su držali sa skolopijima koje je vlada austrijska prognala. Dapače treba da rekнем, da u religioznim poslima bili su liberalniji, bar sa mnomo, nego njihovi predšatnici, jer dok pod upravom ovih trebalo je ne samo ispovijedat se svaki mjesec nego i pričestit se, jezuvite od mene nijesu tražili nego ispovijest samu, tako da ja više prečešćivao se nijesam. Zašto su tako postupali uprav neznam; ipak mislim, da je pametno bilo.

Nadodat ću još jednu napomenu. God. 1856. učinio sam ispit zrelosti. Činili smo talijansku zadaću, kad poznati ministar Back, koji je onda putovao Dalmacijom i nalazio se u Dubrovniku došao je da pohodi Gimnaziju. Taj čovjek koji od velikog liberala pretvorio se u opće poznatog reacionarca, izrazio je požudu da mu moj sastavak, koji još nije bio svršen, pročitam. Sad više neznam.

Kako li zašto, ali dobro pantim, da između ostalog bilo je tu govora o Engleskoj Elizabeti, i smrti Marije Stuart kraljice Škotske. Posljednja bila prikazana ne samo kao žrtva, neg kao ugledna žena, što sam se poslije, sa mojim čitanjem historičkih djela osvjedočio da nije bila. Pošto pročitah, on me upita: mislim li ući u državnu službu. Odgovorih ne, nego da ću se posvetiti odvjetništvu. Promislilo sam poslje što je moglo da dade povoda njegovom upitu, pak držim da je mogla biti namjera da mi bude podana stipendija u slučaju da moj odgovor drugačiji je bio.«

Sa nizom sličnih detalja o siromaštvu i prosječnosti, koji su ga okruživali, povezao je Čingrija svoje prijateljstvo sa Jozom Markizom Bunićem (Bepo Bona), svojim školskim drugom. »Mladic ne malog talenta — piše Čingrija — potomak stare dubrovačke plemićke porodice, bio mu je u svojti i onaj slavni mučenik Nikola, koji kao poklisar Republike, u turskom sužanjstvu, svršio je u Silistriji svoj život. Vlasteoska porodica Bona dala je Republici valjanih ljudi. Pjerko otac mojeg prijatelja bio je pjesnik od neke vrijednosti. Borio se protiv Francuzima u posljednje doba njihove vladavine, pak bi ranjen u Gružu na taraci Ville knezova Pucića. Ja i prijatelj moj mnogo smo mislili i sanjali o stariim vremenima. Velika uloga koju je u svjetskoj historiji igrao mali naš grad bila je ne rijetko predmet naših razgovora...«

Ipak »odlučan utjecaj« — kaže Čingrija — imao je na njega njegov rođak i padovanski student Jozo Betondi (Jakobov). Kakav je utjecaj padovanskog studenta filozofije bio, »koji se (u Padovi — HH) našao u nekom posve novom ambijentu, sasvim različitom od onog mirnog Dubrovnika, kojeg su za dugo ukrotili pretrpljeni jadi« — ne može se znati iz ovih bilježaka, jer ovdje su one prvi put osakaćene. Da bi se to saznalo, trebat će nać dosta dokumeta i proučiti ih. Međutim čitavo kasnije Čingrijino političko djelovanje nije bilo nego u duhu tih nemirnih talijanskih dana, koji su naišli poslije ovih dječakih utisaka i obrazovanja u Dubrovniku, jer i Čingrija je padovanski student.

Poslije Italije Čingrija je stupio u tadašnji politički život u Dubrovniku i to veoma mlad; imao je svega 22

godine. Kakve su društvene okolnosti pratile taj njegov korak, zasad je pitanje, koje treba ostaviti po strani; nešto više ću o tome govoriti u najavljenoj knjizi, gdje će izaći i puni sačuvani tekst Čingrijićinih zabilježki. Ipak ću ovdje navesti jedan aforistički napisan dio bilješki, u kojem Čingrija veoma ukratko sumira svoja politička iskustva na kraju 60-godišnje političke karijere i ti reci su unekoliko nadopuna onim sličicama iz djetinjstva. Politika ga je navela da postupa »više puta protiv svojoj volji. Taki je taj politički život. Drugačije ne ide. Slijedio sam za to često puta i radio za nešto što nijesam odobravao potpuno, općio sa ljudima, o kojim nijesam dobar pojam imao, jer njihov značaj cijenio sam od mog nižji, njihov način mišljenja i namjere bili su sve drugo nego ugodni meni. Bilo je ljudi bez osvjedočenja, neki stali su u stranici radi materijalne koristi, za kojom su išli, spremni potpisati svaki program i učiniti svaki korak ma kakav bio; a što još gornije raditi skrovito protiv samoj stranci i rovatiti protiv svojim drugovima. To neizmišljam jer sam sam to više od jedne prigode doživio. Bilo ih je što su slijedili stanoviti pravac iz inada jer njihov osobni protivnik slijedio drugi, te mišljahu na taj način da će mu doći vrha. Bilo je i takih koji rade iz personalne ambicije da prikažu svijetu kako su oni uplivni i moćni kod stanovitih krugova. To je neka osobita vrsta sporta«.

Ipak našao je suradnike i istomišljenike u Dubrovniku: Antuna Selaka, brijača, Iva Giunia, pravnika, »dva pravoslavna trgovca, braću Pavloviće«, poduzetnika Marka Dabrovića, a u Župi Paska i Ivana Lučića, »bogate trgovce«, zatim braću Puciće, Antuna Dropca (»radićim'ko malo lo«), čije savjete »ponašat se kako duh navonastalih vremena zahtjevao... nijesu hoćeli da slušaju...«, Balda Kosića i

t. d., a van Dubrovnička Miha Klaića, Konavljanina i Lovra Montia iz Knina.

Braća Pucići, osobito Niko, bili su mu osobito dragi², ali veliki dio kasnijeg svog političkog djela vezao je za Miha Klaića i za Lovra Montia. Ovaj posljednji je u jednom pismu napisao ove proročanske riječi: »Držim Hrvate i Srbe za jedan narod... Ako Bog da jedinit će se te zauzeti u kolu slobodnih Evropejskih naroda ono mjesto koje mu pristoji...«

Lovru Monti-u, piše Čingrija, »nije po ćudi popovsko Hrvatstvo, ma jednako ni kaluđersko Srpstvo.« To se mirne duše može reći i za Pera Čingriju. To je on mnogo puta istakao i taj njegov širokogrudni nacionalni program (koji je sam po sebi morao biti antiiklerikalni, jer je klerikalizam bio i fanatizam) bio je iskren i konzekventan.

To potvrđuju svi dokumenti, s kojima sam se dosad upoznao, a, evo, i ove bilješke.

Napomene :

¹ Rukopis, nažalost, nije završen i nije redigiran. Svi citati u članku su iz tog rukopisa.

² O Niku Velikom Puciću (Pozzi) Čingrija je napisao ovo: »Medov brat Niko Veliki Pozza, i ako mnogo stariji od mene sved me prijateljski susretao; te sam s njime mnogo više općio nego sa Medom. Bio je čovjek velike kulture; mnogo je pročitao i znao mnogo. Nije bio govornik, pak kao zastupnik nije se vele istakao. Obično zamišljen bio je proverbijalan postao radi njegove izreke: »popovi, popovi« a kad i kad talijanski »preti, preti«. U protumačenje tih karakterističnih škakljivih riječi, neću da se upuštam, pa ostavljam čitatelju brigu da ih tumači sam«.